

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Костянтин БЕЗГІН

ЇЇЇЇ ЇЇЇ ЇЇ АЇЇЇ ЇЇ ЇЇ АЇЇЇ ЇЇЇЇ ЇЇЇ ЇЇ ЇЇ ЇЇ
ЇЇ АЇЇЇЇЇЇ ЇЇЇЇЇЇ ЇЇ ЇЇЇЇ

Здійснено аналіз основних факторів зовнішнього середовища, що стимулюють трансформацію процесу створення цінності освітянських послуг у вищих навчальних закладах України. Обґрунтовано напрямки трансформації процесу створення цінності послуг освіти.

The analysis of basic factors of external environment, which stimulate transformation of process of creation of value of elucidative services in higher educational establishments of Ukraine, is carried out. Grounded directions of transformation of process of creation of value of services of education.

На всіх етапах розвитку суспільного виробництва однією з основних категорій, що обумовлюють спосіб життя, соціальну й економічну основу успішного існування людини, організацій і суспільства загалом, є цінність. За умов глобалізації світової економіки, стрімкого розвитку сфери освітянських послуг, їхньої переорієнтації на ринок споживачів проблема цінності набуває особливого значення. Такий підхід вимагає розроблення нових бізнес-моделей, заснованих на аксіологічному підході, що дасть змогу прискорити реакцію підприємства на зміни зовнішнього середовища, забезпечити координацію дій і синхронізацію процесів для створення споживчої цінності високої якості.

Економічну сутність категорії «цінність» розглядали й аналізували Б. Андерсен, Е. Бем-Баверк, В. Гальперін, Е. Ільєнков, К. Маркс, Дж. С. Мілль, Б. Міттел, В. Міхеєв, А. Орлов, М. Портер, К. К. Прахалад, В. Рамасвами, Д. Рікардо, А. Сливотські, І. Смирнов, А. Сміт, А. Томпсон, М. Туган-Барановський, Д. Хлебніков, Д. Шес. Поряд із цим, дослідження ланцюга створення цінності освітянських послуг сьогодні мають фрагментарний характер, а основні положення реалізації аксіологічного підходу в управлінні таким ланцюгом недостатньо висвітлені в наукових джерелах.

Метою статті є аналіз основних факторів зовнішнього середовища, що стимулюють трансформацію процесу створення цінності освітянських послуг у вищих навчальних закладах України.

На сучасному етапі розвитку вищих навчальних закладів можна виділити такі зовнішні фактори, які безпосередньо чи опосередковано впливають на трансформацію процесу створення цінності освітянських послуг [1; 2; 3]: перевиробництво у сфері освітніх послуг; зниження попиту на освітні послуги; люмпенізація та зростання повного і часткового безробіття населення; конкуренція між вищими навчальними закладами за відповідні сегменти ринку освітніх послуг; підвищення вимог споживачів освітніх послуг до їхньої якості; диверсифікація освітніх послуг; дискретність попиту; інтервенція зарубіжних навчальних закладів.

Перевиробництво у сфері освітніх послуг. За даними Державного комітету статистики, у 2010 р. в Україні мережа вищих навчальних закладів налічує 861 заклад усіх рівнів акредитації та форм власності, в тому числі 198 університетів, 58 академій, 110 інститутів, 1 консерваторію, 231 коледж, 136 технікумів та 127 училищ [1]. Крім цього, діє понад тисяча філій, НКЦ, НКП та інших відокремлених структурних підрозділів. У країнах Європи цей показник становить: в Іспанії (46 млн. населення)

1,5 млн. студентів навчаються в 60 університетах, у Великобританії (62 млн. населення) 3 млн. студентів навчаються у 166 університетах і коледжах, у Франції (64 млн. населення) 2,3 млн. студентів навчаються майже в 100 вищих навчальних закладах. Адекватною реакцією Міністерства освіти та науки України є політика щодо оптимізації й упорядкування мережі навчальних закладів [2]. Наслідки цієї політики для ВНЗ містять в собі як можливості (усунення дублювання підготовки фахівців, ймовірність розширення інфраструктури), так і певні загрози (перехід деяких спеціальностей до інших ВНЗ).

Зниження попиту на освітні послуги, як наслідок складної демографічної ситуації в Україні. За даними Державного комітету статистики, у 2010 р. в Україні навчається 2,6 млн. студентів [1]. Більшість із них народились у 1988–1992 рр. Через 10 років до вищих навчальних закладів вступатимуть абітурієнти генерації 1997–2001 рр., коли народжуваність вдвічі зменшилася. Наслідки дії цього фактора для ВНЗ містять як можливості (перенесення акценту на науково-дослідну складову діяльності університету, розвиток консалтингової діяльності та університетських структур підтримки інноваційних процесів), так і певні загрози (зменшення обсягів навчального навантаження; закриття окремих спеціальностей, кафедр, факультетів).

Люмпенізація та зростання повного і часткового безробіття населення, зростання контингенту з низьким рівнем доходів, неспроможного сплачувати за навчання. У країнах європейського єдиного простору вищої освіти існують два концептуально різні підходи щодо оплати здобуття вищої освіти: стипендії або гранти (Норвегія, Швеція, Ірландія, Німеччина) чи довгострокова позика (Великобританія). Гранти звільняють студентів від оплати за навчання і дозволяють покривати частину витрат на проживання. Обсяг гранта залежить від різних критеріїв, зокрема від прибутків батьків чи кількості дітей у сім'ї. Позики – прямі субсидії студентам, які мають повертатися. Через позики студенти оплачують лише частину витрат за навчання. Адаптація вітчизняної системи вищої освіти до однієї з перелічених моделей для українських ВНЗ також містять як можливості, так і загрози.

Конкуренція між вищими навчальними закладами за відповідні сегменти ринку освітніх послуг, боротьба за потенційний контингент студентів, зростання обсягів послуг та витрат на рекламну діяльність університету. Масове перетворення педагогічних, а то й технічних університетів на класичні є тенденцією, не завжди пов'язаною з якісними змінами результатів освітньої діяльності. Так, у м. Києві вже зараз економістів, менеджерів та правознавців готують всі заклади, крім медичного університету. У більшості регіонів підготовка гуманітаріїв теж, на жаль, стає основним видом діяльності більшості університетів [2].

Підвищення вимог споживачів освітніх послуг до їхньої якості, що обумовлено зростанням доходів та свободи вибору ВНЗ, що є наслідком зазначеного фактора. Це потребує перегляду на рівні Міністерства освіти та науки України норм навчального навантаження науково-педагогічних працівників, особливо для тих, хто активно займається науковою роботою. Реалізація цього положення на законодавчому рівні зосереджує і можливості (підвищення якості навчального процесу, активізація науково-дослідної діяльності), і певні загрози (збільшення штату професорсько-викладацького складу, зниження економічної ефективності процесів діяльності за рахунок збільшення фонду оплати праці) [2].

Диверсифікація освітніх послуг, що обумовлено збільшенням їхніх рівнів та розвитком супутніх і додаткових видів, а також недосконалістю переліків напрямів і спеціальностей. Це трансформує ступеневу освіту, в якій освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра втрачає будь-який сенс. Водночас аналіз класифікаторів ринку праці показує, що вже сьогодні для багатьох напрямів підготовки та спеціальностей практично відсутні кваліфікації у вітчизняному та міжнародному класифікаторах професій.

Динамічність змін у навчальному процесі, що орієнтує на скорочення строків впровадження нових освітніх послуг у зв'язку зі скороченням їхнього життєвого циклу. Зараз відбувається перехід на системну парадигму мислення з акцентом на взаємозв'язках та цілісному мисленні.

Інновації у навчальному процесі виражаються в поліпшенні організаційних, технічних та методичних можливостей надання освітніх послуг (дистанційне навчання, Інтернет та ін.). За даними Міністерства освіти та науки України, забезпеченість вищих навчальних закладів підручниками і посібниками становить: соціально-гуманітарний напрям – 92%; економічний напрям – 89%; природничо-математичний напрям – 68%; інженерно-технічний напрям – 62% [2]. У середньому

забезпеченість студентів навчальними книгами становить 73%. Загальна кількість комп'ютерів у вищих навчальних закладах становить ~ 95–100 тис. одиниць; із них ~ 80 тис. – у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації. Майже кожний вищий навчальний заклад має локальну мережу і в середньому до 830 комп'ютерів під'єднані до цієї мережі. Усі вищі навчальні заклади мають під'єднання до Інтернету. Середня кількість провайдерських каналів для підключення одного вищого навчального закладу до Інтернету становить ~ 1,9. Пропускна здатність каналів в середньому дорівнює 150 Мбіт/с. Кількість користувачів електронної пошти в одному вищому навчальному закладі в середньому дорівнює 980 [2]. Інтернет, соціальні мережі, мобільні телефони – все це існує й існуватиме в майбутньому. Молодь часто віддає перевагу саме таким засобам спілкування. Отже, в навчанні слід використовувати принаймні деякі з цих інструментів.

Диференціація освітніх послуг, що є результатом збільшення вимог споживачів освітніх послуг. Значною популярністю у працедавців користуються випускники вищих навчальних закладів: політехнічних – 97,8%, економічних – 93,0%, технологічних – 92,7%, транспортних – 92,6% та будівельно-художніх – 91,0%; меншою: класичних університетів – 77,3%, педагогічних – 80,4%, машино-приладобудівних – 86,3%; розбіжність за галузями знань становить: медицина і державне управління – 98,2%; культура і мистецтво – 74,6%. Демографічна ситуація складається таким чином, що серед абітурієнтів буде дедалі менше вчорашніх школярів, натомість побільшає людей старшого віку, що вже мають спеціалізацію і працюють. Це зумовлює необхідність використання нових підходів, таких як навчання впродовж всього життя, а також зміни формату курсів. Щоб пристосуватися до такої ситуації, університетам доведеться переглянути структури навчання та акредитації [2].

Дискретність попиту, що виражається у зміні обсягів попиту споживачів освітніх послуг і створює загрозу стабільності становища університету. Згідно зі звітами керівників вищих навчальних закладів, у 2009 р. отримали скерування на роботу 86,5% випускників освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліста і магістра, які навчалися за державним замовленням (порівняно з 2008 р. – 89,7%; 2007 р. – 90,1%; з 2006 р. – 92%), що свідчить про щорічне зниження рівня працевлаштування. Порівняно з 2006 р. загальний показник працевлаштування зменшився на 5,5% [2].

Інтервенція зарубіжних навчальних закладів, які формують новий ринок високоякісних освітніх послуг, що ускладнює становище українських освітніх закладів. Виникають суперечки між зарубіжними та вітчизняними стандартами освіти щодо пріоритету академічної чи практичної орієнтації навчання. На даний час у вітчизняному освітньому просторі перевага була на боці академічного навчання, але в майбутньому практика буде відігравати більшу роль. Студенти хочуть отримати роботу, і вони очікуватимуть, що університет дасть їм необхідну для цього підготовку. Міжнародні компанії очікуватимуть від робітників стандартних знань та навичок. Вони віддаватимуть перевагу тим робітникам, які можуть легко переїхати в іншу країну, які вміють добре спілкуватися і працювати з людьми, які виконують роботу, а не розмірковують, як її виконати.

Перелічені фактори зовнішнього середовища орієнтують на врахування й використання наявних конкурентних переваг та потенціалу макросистем університету при розробленні стратегії розвитку його основних процесів створення споживчої цінності освітніх послуг як сукупності запланованих та адаптованих дій, спрямованих на пристосування до зовнішнього середовища через надання освітніх послуг високої якості.

Функціонування університету здійснюється під впливом двох взаємозалежних процесів: з одного боку, процесу формування потреб суспільства у фахівців відповідного профілю та якості, з іншого – формування множини можливостей, обумовлених законодавчою й нормативною базою та наявністю ресурсів усіх видів (матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних).

З огляду на плин часу, формування потреб обумовлюється не тільки поточними замовленнями, а й вимогами стратегії розвитку суспільства. Ця стратегія має визначати структуру і кількісні характеристики потреб у фахівцях на найближчу перспективу, і головне (що більш важливо) – робити прогноз їхніх змін упродовж майбутніх 15–20 років.

З кількісної точки зору, формування потреб обумовлено не тільки замовленнями того чи іншого сектору економіки, а й потребами домогосподарств, духовними, творчими потребами кожного громадянина. При цьому духовні та творчі потреби особистості в суспільстві, що базується на економіці знань, мають відігравати дедалі більшу роль, оскільки формування знань повинно мати мережний характер і не пов'язуватися з конкретним робочим місцем.

У стратегії розвитку університету та його основних процесів створення споживчої цінності освітянських послуг мають бути враховані тенденції кількісних і якісних змін названих вище потреб, а також перехідний, біфуркаційний характер розвитку суспільства і передбачення власного організаційного, інтелектуального та методичного впливу на їхню трансформацію, оскільки університет не тільки існує в зовнішньому середовищі, а й активно його формує. Сучасний університет має усвідомлювати зміни в освітньому середовищі, а саме що вищий навчальний заклад XXI ст. має або активно адаптуватися (через використання антиципативних механізмів) до таких змін, або йти шляхом стагнації та занепаду.

Таким чином, процес формування множини можливостей буде реалізовуватися поетапно, впливаючи на зовнішнє середовище при формуванні законодавчої, нормативно-відомчої бази та отримуючи ззовні необхідні ресурси. Відтак, головним завданням вищого керівництва інноваційно-активного університету, що здатен трансформувати основні процеси створення цінності освітянських послуг відповідно до нагальних потреб, є гармонізація на різних часових проміжках впливу зовнішніх процесів з ефективним використанням власних ресурсів для виконання своєї місії та досягнення поставленої мети.

У подальших дослідженнях автор планує зосередити свою увагу на аналізі основних елементів внутрішнього середовища вищого навчального закладу, що беруть безпосередню участь у процесі формування цінності освітянської послуги.

Література

1. *Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>*
2. *Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>*
3. *Управление высшим учебным заведением / под ред. д.э.н., проф. С. Д. Резника и д.ф.-м.н. В. М. Филлипова ; 2-е изд., перераб. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 768 с.*